

دانشگاه اسلامی آذربایجان، لرستان

شایان الکترونیکی: ۳۹۶۳-۲۲۸۳

دوفصلنامه پژوهش‌های قرآنی در ادبیات

<http://koran.lu.ac.ir>

مقاله پژوهشی

تأثیرپذیری معروف عبدالمجید از کلام الهی

* نعیم عموري^۱، مسعود باوانپوری^{۲*}

^۱ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

^۲ دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

دریافت مقاله:

۱۴۰۰/۶/۱

پذیرش نهایی:

۱۴۰۰/۱۲/۵

به کارگیری واژه‌های دل انگیز و تعابیر روح‌بخش قرآنی در سرودها و نوشه‌های پیشینیان و معاصران، فراوان به چشم می‌خورد. در بالغت قدیم از شیوه‌های تأثیر پذیری از قرآن با عنایتی چون: تضمین، تلمیح، عقد و... و در نقد قدیم با تعابیری چون: متناقضات، سرقات و... بیاد شده است. اشعار معروف عبدالmajid، شاعر معاصر شیعه‌شده مصری، به ویژگی تأثیرپذیری از قرآن، بر جسته و متمایز گشته است. بررسی، تبیین و تشریح اشعار وی از این منظر و بیان انواع ملهمات وی از قرآن کریم از اهداف مقاله حاضر است که با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. از ویژگی‌های باز سرودهای معروف، پرداختن به مسئله غدیر و وحدت امت اسلامی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شاعر، هدفمندانه و در راستای پرداختن به این مضامین، گاهی به ایجاد ارتباط شعر خویش با مضمون و مفهوم آیاتی از قرآن کریم مبادرت ورزیده است که در شأن و منزلت اهل بیت (ع) و ولایت علی (ع) نازل شده‌اند.

واژگان کلیدی:
قرآن کریم، تأثیرپذیری
از کلام الهی، معروف
عبدالمجید

* نویسنده مسئول

پست الکترونیک نویسنده‌گان: n.amouri@scu.ac.ir

استناد دهنده به مقاله:

- عموري، نعيم؛ باوانپورى، مسعود (۱۴۰۱). تأثیرپذیری معروف عبدالmajid از کلام الهی، دوفصلنامه پژوهش‌های قرآنی در ادبیات، سال ششم، شماره اول (پیاپی ۹). صص ۱۲-۱.

Doi:10.52547/koran.7.1.1

۱. مقدمه

۱، بیان مسأله پژوهش

تعامل داشته‌اند.» (رستمبور، ۱۳۸۴: ۱۹) روش شاعری وی استفاده از آیات و مفاهیم و اشارات قرآنی است که شاید سبب این امر به توجه ارادی و غیرارادی شاعر به قرآن کریم و ایمان راستین وی به این موضوع است که الهام گرفتن از قرآن دارای اهمیت ویژه‌ای در بالا بردن نام شاعر در میان شاعران دیگر دارد. مقاله حاضر می‌کوشد با روش توصیفی- تحلیلی و با بررسی دیوان "بلون الغار بلون الغدیر" شاعر، بهره‌گیری وی از الفاظ و مضامین والای قرآنی را در قالب مواردی چون اقتباس، تصمین، تلمیح و ... مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

۲. مفاهیم و کلیات بحث

قرآن کریم از زمان نزول تا زمان حاضر، به خاطر وحیانی بودن و در نتیجه برخورداری از جمال لفظی و معنوی غیرقابل وصف، همواره الگوی بسیاری از شاعران و ادبیان بوده است. در هر دوره و زمانی اصحاب شعر و ادب به فراخور ذوق و استعداد خویش از گنجینه‌های بی‌پایان الفاظ، معانی و اسالیب آن بهره برده‌اند. البته تأثیرپذیری از فرهنگ غالب جامعه امری بدینه است، از این رو هر ادیب مسلمانی کم و بیش، خودآگاه و ناخودآگاه از میراث فرهنگی-اسلامی که خود بر شالوده قرآن بنا نهاده شده، به نحوی بهره‌مند بوده و این امر موجب شده است که از دیرباز بررسی تأثیر قرآن کریم بر اندیشه‌ها و جلوهای لفظی و معنوی شاعران مسلمان، مورد علاقه ادب پژوهان قرار گیرد. با نگاهی گذرا به آثار ادبیان و شاعران، بخصوص مسلمان، پیداست که بسیاری از عبارات و تعبیرات و اشارات و استدلال‌های آنها، ملهم از کتاب مبین قرآن کریم است که در قالب مباحثی مثل تصمین، تلمیح، اشاره و اقتباس و نیز در زمینه نقدي به سرقات، معارضات و مناقضات مطرح است. (ر.ک عزام، ۲۰۰۱: ۴۲)

بته از قبل از نزول اسلام نیز مباحثی این چنین مطرح بوده است؛ محمد بنیس معتقد است که شعر قدیم عرب به خاطر وجود ارتباط میان متون رشد و تعالیٰ یافته است و در این زمینه مقدمه طلی را مثال زده است و معتقد است سنت شعری وقوف بر اطلاق و دمن و گریستن بر آنها سبب ایجاد

قرآن، کتاب دینی و اعتقادنامه همه مسلمانان جهان است. این کتاب حکمت و هدایت، نظر به تعالیٰ انسانها از خاک تا افلک دارد و اساساً آمده است که آدمیزادگان را از مغایک شهوت پست حیوانی به اوج افلک و سفرهای علوی و آسمانی برساند. کتابی که با گذشت هزار و چهار صد سال، با زندگی آنان عجین شده و گویی با رگ و پوست و خون آنان در هم آمیخته است و «معانی و مفاهیم آن در طول چهارده قرن از جهات مختلف در حیات فردی و اجتماعی ما تأثیر پنهان و آشکار نهاده است.» (حلبی، ۱۳۷۴: ۱۱) لذا خواندن، درک مفاهیم و آموزش این کتاب بزرگ به منزله زیستن و حیات دوباره ما با قرآن است. ادب عربی در پرتو قرآن کریم به زیباترین شکل ممکن تعالیٰ یافته و به صورت درخشان‌ترین ادب ملّ جهان درآمده است و ادبیان و شاعران از دیرباز در آثار خویش به آیات قرآنی توجه داشته و از آنها بهره برده‌اند زیرا «قرآن کریم به ادبیان و نویسنده‌گان اجازه داده الفاظی را انتخاب کنند که توافق و مناسبت بیشتری با معنا داشته باشد.» (مغنیه، ۱۹۹۵: ۵۴) از آنجا که قرآن کریم معیار فصاحت و بلاغت در نزد عرب بوده است، شاعران و نویسنده‌گان کوشید هاند با استفاده از الفاظ سحرانگیز و معانی والای آن، توانایی خود را در به کار گیری الفاظ و مضامین نشان داده و نیز با استشهاد به آن، تأثیر سخن خود را فزونی بخشنده و در پنهان قداست و حرمت کلام ربّانی، حلوات اندیشه‌های خود را صدچندان ساخته، آن را ارجمندتر و پذیرفتی تر نمایند زیرا «بکار گیری و بازخوانی قرآن کریم در متون شعری یعنی اعطای مصدق بودن به شعر و بالا بردن ارزش آن به خاطر قداست و اعجاز قرآن کریم.» (جربوع، ۲۰۰۲: ۱۳۴) معروف عبدالمجید، شاعر معاصر مصری که به تشیع گرویده، در دیوان خویش، از الفاظ و معانی قرآنی بهره گرفته و آنها را به زیباترین شکل ممکن در شعر خویش منعکس نموده است؛ شاید دلیل آن به این نکته برگردد که «قرآن کریم ارزشمندترین اثری است که شاعران با آن به عنوان یک میراث ادبی و دینی و جامع و کامل،

(ع)، گرویده است و هم‌اکنون به تدریس در محیط‌های دانشگاهی و فعالیت در رسانه‌های گروهی، از جمله رادیو و تلویزیون بروند مرزی ایران مشغول است. علاقه‌شیدید وی به نویسنده‌گی و سرودن شعر سبب شد کتابهای خود را با هزینه شخصی به چاپ برساند. او از شعرای آینه‌ مصر است و پس از شیعه شدن، اشعار بسیاری در مدح اهل بیت (ع) سروده است که در پایگاه شعراء اهل الیت در قسمت الموسوعة الشعریة حسب الدول الحالية در بخش شعرای مصر موجود است. ([وبسایت شعرای اهل بیت \(ع\)](#)) او در زمان حکومت مبارک، بیست و هشت سال در تبعید بوده است و در این باره می‌گوید: «کشور مصر سالها زیر سلطه حکومت ظالم مبارک بود و ما جرأت فعالیت‌های این چنینی آشکار را نداشتمیم به گونه‌ای که من ۲۸ سال تبعید بودم و از خارج، امور را هدایت می‌کردم». ([مصاحبه با فارس نیوز](#)) وی در انقلاب اخیر مصر، پشتیبان و مشوق نقلاً بیون مصر بود. او آثار بسیاری درباره اهل بیت (ع) و حوادث منطقه از خود بر جای گذاشته است. برخی از آثارش عبارت است از:

- ۱- کتاب «أنا الحسين ابن على» که در قالب رمان درباره واقعه به کربلا نگاشته شده است؛ این کتاب با نام: «مرگ سرخ» فارسی ترجمه شده است. ۲- «معلقة على جدار الأهرام» مجموعه اشعار اوست که در سال ۱۴۱۸ق. ۱۹۹۷م به چاپ رسیده و شامل ۱۴ فصیده است. ۳- «أحجار لمن تهفو لها نفسی»: مجموعه اشعاری که در ۱۴۱۸ق. ۱۹۹۷م منتشر یافته و موضوع آن فلسطین، انتفاظه و قدس است. ۴- «اوينصتون عندها سقیفة» چاپ شده است. ۵- «أكاسيا للفراعنة»؛ مجموعه داستان‌های کوتاه او در موضوعات گوناگون است. ۶- «أمريكا في فكر الإمام الخامنئي» که ترجمة کتاب امریکا از دیدگاه رهبری به زبان عربی است. ۷- «بلون الغار بلون الغدير»: دیوان شعری است که در آن اشعاری در مدح پیامبر (ص)، امام علی (ع)، حضرت زهرا (س) و امام حسین (ع) آمده است که برخی از اشعار آن در قالب کلاسیک و برخی شعر نو است. ۸- «حديث الولاية»؛ ترجمه به عربی. ۹- «الحوزة من منظار الإمام الخامنئي»؛ ترجمه به عربی. ۱۰- «يكاد زيتها يضيء» که جدیدترین دیوان شعری اوست که در

یک افق گسترده در ورود قصاید شاعران به یک فضای مشترک گشته است. ([ر.ک بنیس، ۱۹۷۹: ۱۸۲](#))

شعر امرؤ‌القیس کنندی نیز بخوبی یانگر تأثیرپذیری شاعران از یکدیگر بوده است و نیز اینکه گریستن بر اطلال و دمن محبوب در واقع کاری تکراری در میان شاعران بوده است:

الطللِ علىِ المحيلِ عوَجاً نبكيَ الدّيَارَ كماً بنَ خدامِ

(امرؤ‌القیس، ۱۹۸۹: ۲۸۱)

ناقدان قدیم ادب عربی به پدیده تداخل بین متون اهتمام خاصی داشته و بیشترین توجه را به بهره‌گیری از قرآن کریم و احادیث داشته‌اند مانند این شعر از ابن رومی:

لقد	أنزلتُ	حاجاتی
بوازِ	غيرِ ذي زرع	زرع

(ابن الرومي، ۱۴۰۷ ق: ۲۶۵)

این بیت، برگرفته از قرآن کریم است «رَبَّنَا إِنَّى أَسْكَنْتُ ذُرَيْتَ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ» ([ابراهیم: ۳۷](#)) سخن از اقتباس و تأثیر، باید با سخن از اثر قرآن کریم در زبان و ادبیات عرب آغاز شود، چرا که قرآن منبع و مصدر تمام علوم و معارف عربی است. ([فکیکی، ۱۹۹۶: ۷](#))

۲.۱ زندگی‌نامه و تشیع شاعر

معروف عبدالمجید محمد به سال ۱۹۵۲ میلادی، در استان قليوبية مصر به دنیا آمد. تحصیلاتش را در دانشگاه الازهر و در رشته زبان و ادبیات سامی به پایان برد؛ سپس در دانشگاه ایتالیا در رشته کتبیه‌های سامی فارغ التحصیل شد؛ پس از آن هم مدرک رشته آثار باستانی روم و یونان باستان را از دانشگاه‌های زوریخ سوئیس و گوتینگ آلمان اخذ کرد. ([خزعلى، ۱۳۸۳: ۳۴۲](#)) معروف عبدالمجید، علاوه بر سلط كامل بر زبان و ادبیات رب، به چند زبان زنده دنیا آشنایی كامل دارد. وي در سال ۱۹۸۴ میلادی و پس از چند سال مطالعه و تحقیق و جستجو مستبصر شده و به مذهب اهل بیت

است که کلام چزی از قرآن یا حدیث در بر داشته باشد (حلی، ۱۹۸۰: ۳۲۳)؛ البته شاعر به گونه‌های نشان می‌دهد که گفتارش را از کجا گرفته است. (مطلوب، بی‌تا، ج ۱: ۲۰۴)

تضمین مصدر باب تفعیل از ریشه (ضمن) است به معنای گنجاندن، اما معنای اصطلاحی آن «در علم بدیع عبارت است از این که شاعر آیتی از قرآن یا حدیثی از معصوم یا مصروعی یا بیتی یا دو بیتی از شاعران و نویسندگان پیشین یا معاصر را در سروده خود می‌آورد» (حلی، ۱۳۷۴: ۶۰) اما «این صنعت در کاربرد قرآن و حدیث، به صورت گرفتن بخشی از یک آیه یا تمام آیه و ذکر آن در یک مصراع یا در چند عبارت، صادق است.» (راشد محصل، ۱۳۸۰: ۲۱) ابن اثیر تضمین را این گونه تعریف کرده است: «این که شاعر یا ادیب، شعر یا نثر خویش را با کلامی از دیگری به قصد کمک به تأکید معنای موردنظر خویش به کار گیرد.» (ابن اثیر، ۱۹۵۹: ۲۰۳)

شاعر ضمن اشاره به اقدامات پیامبر (ص) در مسیر پرمشق خویش که منجر به برپایی اسلام شد از معجزه جاویدان ایشان، قرآن کریم، یاد کرده که هیچ شک و تردیدی در آن نیست که این امر برگرفته از الفاظ قرآنی است:

واحداً	داعياً	رَبِّا	للَّهُ	الأُوتان	وَ	الأصنام	وَ	محظَّم	وَ	يا
يا	يا	يا	يا	يا	يا	يا	يا	يا	يا	يا
شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة	شيوعيَّة
نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم	نعم
الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ	الرُّشْ
منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها	منبعها
و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و
بالحاكم	يضم	يجب								
وكتابها	القرآن	نُور								
ساطع										
لاریب	فیه	هدیٰ	لکلٰ	لکلٰ	لکلٰ	لاریب	لاریب	لاریب	لاریب	لاریب
(عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۵-۱۶)										

متن غایب: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبٌ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (آل‌بقرة: ۲)

شاعر به ازدواج آسمانی حضرت علی (ع) با فاطمه زهرا (س) اشاره نموده است که در آن ملانکه و حور العین تهلیل (هلله) می‌کرددند، در لباسهای زیبا می‌خرامیدند و آن دو

آن به مدح و رثای اهل بیت (ع) پرداخته است و برخی از اشعار آن در قالب کلاسیک و برخی دیگر شعر نو است.

۲،۲ پیشینه پژوهش

با جستجو در سایتها م مختلف اینترنتی، پژوهش‌های ذیل درباره معروف عبدالمجید یافت شد:

- ولوی و کوچکی کوشیده‌اند با نشان دادن مظاهر قیام امام حسین (ع) در اشعار عبدالmajید به تبیین شرایط سیاسی جامعه عربی، به ویژه مصر، پرداخته و بدین وسیله، اهمیت اشعار او را در افروختن شعله جنبش بیداری اسلامی و انقلاب اخیر مصر هویتا سازند. (رک: ۱۳۹۲: ۱-۱۹)

حجایزاده و باوانپوری، ضمن معرفی شخصیت شاعر، مدح علوی را در دیوان وی بررسی تبیین کرده‌اند (رک: ۱۳۹۳: ۱۳۹-۱۵۹)؛ اما پژوهشی که به بررسی تأثیرپذیری این شاعر از قرآن کریم پرداخته باشد مشاهده نشد.

۳،۲ پرسش‌های پژوهش

اهمیت شناخت بیشتر این شاعر شیعه شده و نیز تبیین بهره‌گیری وی از متون والای دینی، به ویژه قرآن کریم ضرورت این پژوهش را تبیین می‌کند. در راستای همین ضرورت پژوهش حاضر در پی پاسخ به سؤالاتی اساسی است که عبارتند از: ۱-معروف عبدالmajid تا چه میزان از قرآن کریم بهره برد است؟ ۲-معروف عبدالmajid این بهر هگیری را چگونه در شعر خویش نشان داده است؟

۳. اثر قرآن کریم در شعر عبدالmajid

اقتباس از ریشه (قبس) و به معنای پاره آتش برای روشنی و گرامابخشی است (زمختری، ۱۹۸۸: ماده قبس؛ ابن منظور، بی‌تا: ماده قبس) و در اصطلاح ادبی آن است که «گوینده در نثر یا نظم عبارتی از قرآن یا حدیث را به صورت بیان مطلب اصلی و ادامه سخن درج کند» (راشد محصل، ۱۳۸۰: ۱۹)؛ در این شیوه، شاعر گزاره؛ یعنی عبارت قرآنی را با همان شکل و ساختار، بدون هیچ گونه تغییر و دگرگونی، و یا با اندکی تغییر که در تنگنگای وزن یا قافیه از آن گریزی نیست، در سخن خود جای می‌دهد. (راستگو، ۱۳۷۶: ۲۹) «اقتباس آن

به طور کامل یا ناقص. (راستگو، ۱۳۷۶: ۵۸؛ مصاحب و دیگران،

(۱۳۸۰: ذیل حل)

عبدالمجيد در قصیده‌هایی که در مدح پیامبر اکرم (ص) سروده است ضمن بر شمردن صفات والای ایشان، به بیان مهمترین کار ایشان یعنی انتخاب جانشین شایسته‌شان، حضرت علی (ع)، در غدیر خم اشاره نموده است که با این کار نعمت بر مسلمین اتمام یافته و دینشان کامل گشته است و همگان باید آن را پذیرند:

ورضیته	أَكْمَلَتِهِ	الدين	قد
یامام	دِينًا	نعمۃ	تَمَّتْ
وحدہ	فَدِينِك	دِينًا	ابْتَغِي
الإسلام	سُوی	دِین	لَا يُبْتَغِي

(عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۲)

متن غایب: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَثْمَمْتُ عَلَيْكُمْ بِعَمَتِي وَرَضِيَتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اصْطَرَ فِي مَحْمَصَةٍ غَيْرِ مُجَانِفٍ لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ» (المائدۃ: ۳) و «وَمَنْ يَعْمَلْ بِغَيْرِ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلْ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ» (آل عمران: ۸۵) با ظهور دین اسلام اختلافات قبیله‌ای، که به شدت رواج داشت، رنگ باخت و الفت و انس بین مسلمین حاکم گشت. شاعر اعلام کرده که آنها با تصدیق پیامبر (ص) و ایمان به ایشان، به رسیمان محکم الهی چنگ زده‌اند که در آن از قرآن کریم بهره گرفته است:

بحوله	يا	جامع	الذين	القوم
بوئام			قلوبهم	بَيْنَ
ربنا			ولولا	بَيْنَهُمْ
Adam	ما	كان، لو	أنفقت	كُلَّ
هم	هم	صادقوک	وآمنوا،	أَدَمَ
بالجمل،		الله،	حل	أَنْفَقْتَ

(عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۲)

متن غایب: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَرْفَوْا وَادْكُرُوا نَعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُثُّمْ أَعْدَاءَ فَالَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاصْبِحُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُثُّمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَانْقَذَ كُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ مُبَيِّنُ اللَّهِ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهَتَّدُونَ» (آل عمران: ۱۰۳)

بزرگوار را به دو نور تشییه ساخته است که هرگز غروب

نمی‌کنند که حور العین از الفاظ قرآنی است:

يَا بَعْلَ فَاطِمَةَ، وَ قَدْ رُوْجَهَا
مِنْ فَوْقِ سَبِعَ وَالشَّهُودَ تَهَلَّلُ
الْخَاطِبُ الْبَارِيُّ، وَحُورُ الْعَيْنِ حَوْلَ
لَرِ الْعَرْشِ فِي حَلَلِ السَّنَّا تَسْدِلُ
نُورُ وَ نُورُ زُوْجَا، مَا النُّورُ؟ قِيلَ
لَرِ هُمَا، وَ نُورُ كِلَيْهِمَا لَا يَأْفِلْ...!

(عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۲۷-۲۸)

متن غایب: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقُدرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقُدرِ * لَيْلَةُ الْقُدرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ * تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا يَأْذِنُ رَبُّهُمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ» (القدر: ۱-۵).

شاعر با بهر هگیری از الفاظ قرآنی امیدوار است که جبرئیل نزول کرده و انسانی کامل را ترسیم سازد که آن را بینند و با روح خویش در روستاهای آنان پژواکی به یادماندنی و برجسته بدمد تا بعد از سکونی طولانی به پا خیزند:

ما الذي يحدث الان لو أن جبرئيل يأتي / ويمثل بشراً سوياً
نراه / ويفتح من روحه في قرانا / صدىً عقريًا / فتهمض بعد
الثبات الطويل! (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۳۱-۱۳۲)

متن غایب: «فَاتَّخَدْتُ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا
تَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا» (مریم: ۱۷)

۳. عقد و تحلیل

عقد عبارتست از به نظم کشیدن نثر به طور مطلق، نه به شکل اقتباس، و از شرایط آن، این است که تمام الفاظ نثر یا بیشتر آن گرفته می‌شود و ناظم چیزی به آن بینزاید یا از آن بکاهد تا بتواند در وزن شعر داخل شود. (الهاشمی ۱۳۸۰: ۴۵۸؛ همانی ۱۳۶۱: ۳۴۱)

حل یا تحلیل در لغت یعنی از هم باز کردن و گشودن و در اصطلاح ادبیان، گرفتن لفظ آیه‌ای از قرآن مجید یا حدیثی از احادیث یا اشعار یا مثلی در گفتار و نوشтар است، با خارج ساختن آن از وزن یا صورت اصلی اش

خاطر و جد و شعف خشوع کرده است و نیز اگر ایشان بر کوه "حوریب" ظهرور کنند؛ قله‌های مرتفع آن از ترس یا طمع نزدیکی به امام (ع) از یکدیگر پاشیده می‌شود:

أَمْتَنَا مَتَى تَجْلِيَتْ يَا مَهْدَى أَمْتَنَا أَوْ إِنْ ظَهَرَتْ عَلَىٰ حَوْرِيبَ "اَنْصَدَعَتْ وَ طُورَ سِينِينَ مِنْ وَجْدٍ بِهِ خَشْعًا أَرْكَانَهُ الشُّمُّ خَوْفًا مِنْكَ أَوْ طَمْعًا (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۲۷)

متن غایب: «وَ طُورِ سِينِينَ» (**التين: ۲**) و: «لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاسِعًا مَنَصَدِّعًا مِنْ حَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْتَانَ نَصْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَكَبَّرُونَ» (**الحشر: ۲۱**)

شاعر با بیان تأسف خویش از شهادت امام رضا (ع) (با بهر هگیری از اسلوب قرآنی آرزو میکند شمشیری باشد تا دست کسانی را که به امام (ع) (سم نوشانیدند؛ قطع کند و نیز آرزومند است کاش نهر جاودانگی باشد تا عمر خویش را به امام رضا (ع) بیخشند):

فِيَا لَيْتَيْ كُنْتُ سِيفًا / لَقَطَعْتُ تَلَكَ الْأَيَادِي / فَلِمْ تَرَعَ السَّمَّ بَيْنَ الْوَرَودِ / وَلِمْ تَمْنَعِ الْمَاءِ عَنِ / مَهْرَاجَانَ الشَّجَرِ / ... وَيَا لَيْتَيْ كُنْتُ نَهَرَ الْخَلُودِ / لَأَعْطَيْتُ كُلَّ بَقَائِي / الْعَمَرِ الرَّضَا (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۳۹-۱۳۸)

متن غایب: «إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمُرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا» (**البنا: ۴۰**)

عبدالمجيد در شعری به مناسبت میلاد امام حسن مجتبی (ع) به شbahat ایشان با پیامبر (ص) اشاره نموده و نیز اینکه وجود آنان کاملاً از رجس (پلیدی و ناپاکی) پاک و مبرا است:

يَا حَسَنَ الْعَتَرَةِ / وَشَبَّيهَ نَبِيِّ اللَّهِ / وَيَا مَجْدَ الْقَرْبَىِ وَالْبَيْتِ الْمَذَاهِبِ عَنْهُ / الرَّجَسِ بَكْنَ فِيْكُونَ / فَكَانَ الْأَزْكَىِ ... وَالْأَطْهَرُ / يَا بَكْرَ الرَّزْهَرَ / وَيَا قَبْلَةَ حَجَجَ السُّبُوحِ / عَلَىٰ وَجْهَتِهِ هَارُونَ الْأَمَّةِ / يَا سُبُورَ (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۶۱)

متن غایب: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَهِّبَ عَنْكُمُ الرِّجَسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُظْهِرُكُمْ تَطْهِيرًا» (**الأحزاب: ۳۳**) و: «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (**يس: ۸۲**)

شاعر در مدح حضرت معصومه (س) نیز بار دیگر از الفاظ والای قرآنی بهره برده است:

عَبْدُ الْمُجِيدِ از متفرق شدن امت پیامبر (ص) به گروههای دسته‌های مختلف سخن گفته و در ادامه آنان را برادر و امت واحد دانسته که در آن فرقی بین عرب و عجم وجود ندارد:

يَا لَيْتَ أَمْتَكَ كَادَا لَهَا مَقْسُمَةً فَغَدَتْ تَدْعُ وَتَفَرَّقَ فَالْمُسْلِمُونَ رَغْمَ الْجَرَاحِ وَالْمُسْلِمُونَ لَا فِرْقَ بَيْنَ "الْفَارَسِيِّ" وَ "الشَّامِيِّ"! (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۵)

متن غایب: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْرَاجٌ فَاصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرَحَّمُونَ» (**الحجرات: ۱۰**)

شاعر در یکی از قصاید خویش در منقبت امام علی (ع) به مسئله غدیر و نزول آیه درباره ایشان اشاره نموده است و اینکه اگر پیامبر (ص) این مسئله را بیان نمی‌کرد، گویی تمام کارهای ایشان ناتمام مانده است:

فَإِذَا أَتَىٰ يَوْمَ الْغَدَيرِ تَنَزَّلَ رَبُّكَ الْمَعْلُومَ يَا مُحَمَّدَ إِنَّمَا لَمْ تَبْلُغْهَا كَانَ لَمْ تَصْدِعْ (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۹)

متن غایب: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمِنُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ» (**الحجر: ۹۴**)

شاعر با بهره گیری از الفاظ والای قرآنی شعر خویش را رنگ و بویی خاص و روحانی بخشیده است:

سَبَحَانَ مِنْ خَلْقِ الْوَجُودِ بِأَسْرِهِ إِذَا قَالَ كُنْ ... كَانَ الْوَجُودُ بِأَمْرِهِ (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۷۴)

متن غایب: «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (**يس: ۸۲**)

عبدالمجيد در وصف حضرت مهدی (ع) از ایشان خواسته که زودتر ظهور کند و از "طور سینین" سخن گفته است که به

متن غایب: «وَ أَوْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَايِلَ * تَرْمِيمُهُ بِحَجَّارَةٍ مِّنْ سِجْيلٍ» (**الفیل: ۴-۳**)

حضرت یوسف (ع) یکی از پیامبران الهی است که سوره دوازدهم قرآن کریم به نام ایشان پیرامون سرگذشت ایشان می‌باشد و از آغاز تا پایان نام حضرت یوسف (ع) ۲۷ بار در قرآن کریم ذکر شده است (ابو خلیل، بی‌تا: ۶۵) یوسف (ع) نماد حُسن و معصومیت و پاکدامنی است که برادرانش به او حسادت و کینه‌توزی کردند و توسط آنان به چاه انداخته شد. شاعر به قصه کور شدن حضرت یعقوب (ع) بر اثر گریه فراوان در فراق فرزند، که در قرآن کریم آمده است، اشاره نموده و خود را کوری دانسته که با میلاد امام حسن مجتبی (ع) چشمانش بینا گشته است:

بهرتی أعراسُ الْوَجْدِ / وقد كنْتُ مَنْ أَيْضَطَ عَيْنَاهُ / منَ الْحَرْنِ
الْجَارِ / فَتَسَّحَ فِي مَهْدِكِ يَوْمِ الْمِيلَادِ / فَأَشْرَقَ فِيهِ الشَّوْقِ
الْيَعْقُوبِيِّ / وأَبْصَرِ !! (**عبدالمجيد، ۱۴۰۱۶۰**)

متن غایب: «وَتَوَلََّ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَى عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَيْضَثَ عَيْنَاهُ مِنَ الْحَرْنِ فَهَوَ كَظِيمٌ» (**یوسف: ۸۴**)

حضرت موسی (ع) یکی از پیامبران اولو‌العزم الهی است که «نام ایشان ۱۳۶ بار در قرآن کریم ذکر گشته است» (ابو خلیل، بی‌تا: ۷۳) در ادبیات هرجا نامی از موسی (ع) آمده، عصای وی نیز ذکر شده است و در کل موسی (ع) و عصای بهشتیش تشكیل یک نماد واحد را داده‌اند که بیانگر خرق عادت و معجزه‌گری است که شاعر این نماد را در این بیت به خوبی به کار برده است. حضرت یونس (ع) یکی از پیامبرانی است که بر قوم بنی اسرائیل مبعوث گشت. ایشان آن گاه که سوار کشته گشتد به دریا افتاده و ماهی بزرگی ایشان را بلعید، پس از چند روز که در شکم ماهی به ذکر خدا پرداخته و به ستمی که بر قومش روا داشته و آنان را ترک کرده بود، اعتراف کرد توبه‌اش پذیرفته شده و از شکم ماهی خارج شد. شاعر در قصیده‌های به نام «منشور الغدیر» از اژدهایی سخن می‌گوید که وی را نجات خواهد بخشید یا از ماهی ای که وی را از شر اشرار روزگار حفظ کند که در آنها از قصه حضرت موسی (ع) و یونس (ع) بهره برده است:

جرح	الأجْبَة	ما	النَّاتِمَا	فاغر	الصَّابَة	نَارُ	ولا	يُفْرِيَ،
يفری،		إِيَالَامَا	لَهُ	نَلَدِي	عَاشِقًا	تُحرِق	لا	وَتَكُونُ
		وَسَلَامًا		فُوقَهُ			بِرَدًا	(عبدالمجيد، ۱۴۲۰ ق: ۱۷۹)

متن غایب: «قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بِرَدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ» (**الأنبياء: ۶۹**)

۳.۳ تلمیح

از مظاهر تأثیرپذیری از قرآن کریم در آثار شاعران و ادبیان، فراخوانی شخصیت‌های قرآنی است. شخصیت پیامبرانی مانند: آدم، یوسف، نوح، ایوب، موسی (علیهم السلام) و پیامبر اکرم (ص) و... و شخصیت هابیل و قابیل؛ (ر.ک رسم پور، ۱۳۸۴: ۲۲-۳۲) که گاهی از آن به تلمیح نیز یاد می‌شود. تلمیح یکی از صنایع ادبی است که کاربرد فراوانی در ذهن و زبان سرایندگان و خوانندگان دارد. البته «ناقدان عرب از آن به فراخوانی شخصیت‌های دینی یاد کرده‌اند» (میزایی و واحدی: ۱۳۸۸: ۳۱۸) تلمیح مصدر باب تعییل به تقديم لام از لمح به معنی نظر کردن عبارت است از آن که متکلم در کلام اشاره کند به قصه معروفی یا شعر مشهوری یا مثل سائری بدون ذکر هر یک (هاشمی خراسانی، ۱۳۷۲: ۹، ۲۵۴: ۹) نیز ر.ک (التفنازانی، ۱۴۰۹: ۴۷۵) یا «تلمیح آن است که به مناسب کلام به داستان یا مثل یا آیه یا حدیث یا شعری اشاره شود. لازمه دریافت معنی و زیبایی تلمیح، آشنایی قبلی با آن داستان یا مثل یا آیه یا شعر است (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۵: ۶۶) این آرایه آن گونه است که «سخنور به یاری آن میتواند بافت معنایی سروده را ژرفایی بخشد و دریابی از اندیشه‌ها را در کوزه‌ای تنگ فرو ریزد.» (کرازی، ۱۳۷۳: ۱۱۰)

عبدالمجيد به "عام الفیل" و آمدن پرنده‌گان موسوم به "أبایل" اشاره نموده که سنگ‌هایی را حمل می‌کردند و با آن باعث نابودی سپاه بزرگ فیل شد: وشهید الأمة "umar" / يا أنت / وأنت الاتباع وقد هبوا لمؤازري / في "عام الفیل" / و أنت "طیور أبایل" / و أنت "الأحجار" (عبدالمجيد، ۱۴۲۰ ق: ۱۵۱)

پاره دوم از شعر خود، از معانی و مضامین قرآنی بهره گرفته است و گاهی نیز به داستانهای قرآنی مانند داستان موسی (ع)، یوسف (ع)، یونس (ع) و نیز ابراهیم (ع) اهتمام داشته است.

فقطاًول یا ذالرأس الشامخ / وانفحني في الطخية مجدافاً وشرعاً /
واحبس عني عاصفة الحقد القرشية / وابعث تيناً ينقذني / أو
حوتاً يمعنني / من شر قراصنة الدهر (عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۶۸)
متن غایب: «فَالْقَوْيَ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تُعْبَانُ مُبِينٌ» (الأعراف: ۱۰۷)
فَالْقَوْيَ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تُعْبَانُ مُبِينٌ» (الصفات: ۱۴۲)

- ### فهرست منابع
- #### كتابها و مقالات
- قرآن کریم .
 - ابن أثیر، ضياء الدين (۱۹۵۹ م). المثل السائر في ادب الكاتب و الشاعر، تحقيق احمد الحوفي، قاهره: دار النهضة العربية.
 - ابن الرومي (۱۴۰۷ ق). دیوان، تحقيق عبدالقادر المازنی، بیروت: المکتبة الحدیثیة.
 - ابن منظور، جمال الدين (بی تا). لسان العرب، بیروت: دارالصادر.
 - ابوخلیل، شوقي (بی تا). اطلس القرآن، دمشق: المطبعة الهاشمية.
 - امرؤ القيس (۱۹۸۹ م). دیوان امرئ القيس، تحقيق: حنا الفاخوری، بیروت: دارالجیل.
 - بنیس، محمد (۱۹۷۹ م). الشعر العربي المعاصر، بیروت: دارالعودۃ.
 - التفتازانی، سعدالدین مسعود بن عمر (۱۴۰۹ ق) المطوق، قم: مکتبة الداوري.
 - جربوع، عزة (۲۰۰۲ م). التناص مع القرآن الكريم في الشعر العربي المعاصر، مجلة فکر و إبداع، شماره ۱۳.
 - جرجانی، میر سیدشیری (۱۹۳۸ م). التعريفات، القاهرة: دارالمعارف.
 - حاجیزاده، مهین و مسعود باوان پوری (۱۳۹۳ ه.ش) بررسی مدخل علوی در دیوان بلون الغار بلون الغدیر اثر معروف عبدالمجيد، پژوهشنامه نهج البلاغه، دوره ۲، شماره ۸، صص ۱۵۹-۱۳۹.
 - حلبي، شهاب الدین محمود (۱۹۸۰ م). حسن التوصل إلى صناعة الترسل، تحقيق اکرم عثمان یوسف، بغداد: وزارة الثقافة و الإعلام.
 - حلبي، على اصغر (۱۳۷۴ ه.ش). تأثیر قرآن و حدیث در ادبیات فارسی، چاپ سوم، تهران: انتشارات اساطیر.
 - خرعلی، انسیه (۱۳۸۳ ه.ش). امام حسین در شعر معاصر عربی، تهران: امیرکبیر.
 - راشد محصل، محمدرضا (۱۳۸۰ ه.ش). پرتوهایی از قرآن و حدیث در ادب فارسی، تهران: آهنگ قلم.
 - راستگو، سید محمد (۱۳۷۶ ه.ش). تجلی قرآن و حدیث در شعر فارسی، تهران: سمت.

شاعر از حضرت خضر (ع) خواسته تا دیواری برای وی بسازد شاید که گنج های پیروزی زیر آن باشد و نیز از ذوالقرنین خواسته تا سدی بسازد که وی را در برابر حملات وحشیانه تاتار حفظ کند که از قرآن کریم بهره برده است:
يا (حضر الأمة)/.../ أقم اليوم جداري /فلرب کنوذ النصر
المحبوس /انظرمت تحته /أو فأجعل ردمًا . . أو سدًا /
يحجب عنی غارات (الشّر) الهمجیة / يا (ذا القرنین)...!

(عبدالمجيد، ۱۴۲۰: ۱۶۹)

متن غایب: «وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِعَلَامِينَ يَتَيمِينَ فِي الْمَدِينَةِ
وَكَانَ تَعْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَلْعَأَا
أَسْدَهُمَا وَيَسْتَحْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أُمِّي
ذَلِكَ تَأْوِيلٌ مَا لَمْ تَسْطُعْ عَلَيْهِ صَبَرًا» (الكهف: ۸۲) و «قَالُوا يَا ذَا
الْقَرْيَنِ إِنَّ يَاجُوحَ وَمَاجُوحَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ تَجْعَلُ لَكَ
حَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ يَتَّبَعَا وَيَسْتَهِمَا سَدًا * قَالَ مَا مَكَنْتِي فِيهِ رَبِّي
حَرِيقًا عَيْشُنِي بِقُوَّةِ أَجْعَلْتَ يَتَّكُمْ وَيَسْتَهِمْ رَدْمًا» (الkehف: ۹۴-۹۵)

نتایج

قرآن کریم از دیرباز و از زمان نزول در شعر و ادب تأثیر بسزایی داشته است و مضامین شعری را تغیر داده و شاعران با توانایی خاص خود از معانی و الفاظ والای آن تأثیر گرفته‌اند.

نتایج

- این پژوهش را میتوان در موارد زیر خلاصه کرد:
- ۱- معروف عبدالمجيد یکی از شاعرانی است که با وجود گمنامی، از شعرای بلیغ ادب عربی است که متأسفانه کمتر به زندگی و دیوان وی پرداخته شده است.
 - ۲- شاعر تقریباً در مدایح نبوی و علوی و رضوی و مهدوی خویش از الفاظ و معانی قرآنی الهام گرفته است.
 - ۳- وی گاهی از عین آیه قرآنی یا الفاظ هم معنی آن و در

- سایت مستبصرین، آخرين بازيبني ۹۴/۱۰/۳۰. <http://www.mezan.net/mostabsirin/ma3rouf.htm>
- رستمپور، رقیه (۱۳۸۴ه.ش). *التناص القرآني في شعر محمود درويش*. مجلة انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۳، ص ۱۵-۳۴.
- زمخشی، محمد بن عمر (۱۹۸۸م). *أساس البلاغة*. چاپ دوم، بیروت: دارالمعرفة.
- عبدالمجيد، معروف (۱۴۲۰ق). *ديوان بلون الغار بلون الغدير*. قم: مركز الأبحاث العقائدية.
- عزام، محمد (۲۰۰۱م). *النص الغائب*. بیروت: دارالمعارف.
- فکیکی، عبدالهادی (۱۹۹۶م) *الاقتباس من القرآن الكريم في الشعر العربي*. دمشق: منشورات دارالتنمیر.
- کرازی، میر جلال الدین (۱۳۷۳ه.ش). *زیبایشناسی سخن پارسی (۳)*. بدیع، تهران: نشر مرکز.
- مصاحب، غلامحسین و دیگران (۱۳۸۰ه.ش). *دائرةالمعارف فارسی*. تهران: امیرکبیر.
- مطلوب، احمد (بیتا). *معجم النقد العربي القديم*. بغداد: دارالشئون الثقافية.
- مغنية، حبيب يوسف (۱۹۹۵م). *الأدب العربي من ظهور الإسلام إلى نهاية العصر الراشدی*. بیروت: دار و مكتبة الهلال.
- میرزا لی، فرامرز و مشاء الله واحدی (۱۳۸۸ه.ش). *روابط بینامتی قرآن با اشعار احمد مطر*. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، شماره ۲۵، صص ۲۹۹-۳۲۲.
- وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۸۵ه.ش). *بدیع از دیدگاه زیبایشناسی، چاپ دوم*. تهران: انتشارات سمت.
- ولوی، سیمین و مسعود کوچکی (۱۳۹۲ه.ش). *ظاهر قیام حسینی در اشعار معروف عبدالمجید*. مجلة الجمعية العلمية الإيرانية للغة العربية وآدابها، سال ۹، شماره ۲۹، صص ۱-۱۹.
- هاشمی، احمد (۱۳۸۰). *جواهرالبلاغة*. ترجمه محمود خورستنی و حمید مسجدسرایی. چاپ دوم، تهران: نشر فیض.
- هاشمی خراسانی، حجت (۱۳۷۲). *مفصل شرح مطول*. قم: انتشارات حاذق.
- همانی، جلال الدین (۱۳۶۱ه.ش). *فنون بلاغت و صناعات ادبی، چاپ پنجم*. تهران: انتشارات توسع.

منابع و سایتهاي اينترنتي

- سایت شعراء اهل البيت (ع)، آخرين بازيبني ۹۴/۱۰/۳۰. <http://www.shoaraa.com>
- سایت فارس نیوز، آخرين بازيبني ۹۴/۱۰/۳۰. <http://farsnews.net>

